

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

DOKUMENTUM - DOCUMENTE

ACTA 1996

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

ACTA 1996
DOCUMENTUM

A túldalalon: Napos, holdas, kígyós, csillagos csempe - Csíkszentmihály - Cibrefalva.
M: 18,5x14 cm, 17. sz. (?), SZŐCS Vince gyűjteménye, most ismeretlen helyen. (A felvételt SZŐCS János bocsátotta rendelkezésünkre.)

Antecedente și consecințe sud-transilvănene ale formării voievodatului Munteniei (sec. XIII-XIV.) II.

(Despre lucrare)

Una dintre ultimele lucrări ale regretatului istoric Paul BINDER, postumă, apărută în limba maghiară (Századok 1995/5, Budapest). Greșelile și neuniformitatea tehnicii de notare se explică în mare parte prin faptul că autorul, grav bolnav, nu a mai putut îngriji și revizui lucrarea. Am completat sau rectificat numai lacunele și greșelile evidente la prima vedere: datarea unor culegeri de documente binecunoscute, localizarea unor elemente geografice majore, ortografia și specificarea la nevoie a toponimiei paralele românești. Prima parte a studiului tradus a apărut în anuarul ACTA-1995. (Redactorul)

I-III.2.

(Concluziile autorului referitor la prima parte)

După ce regatul maghiar în extensiune și-a stabilit granițele pe linia Carpaților, paza porților noi ale prisăcilor din munți nu se mai putea încredința maghiarilor sau sașilor din șes. Rolul de grănicer al secuilor și românilor a devenit important prin urmare începând cu sfârșitul sec. XII. Potecile munților Făgăraș, numite atunci munții Cârței și trecătoarea Oltului de la Tâlmaci au fost păzite de către români și pecenegi subordonați comitelui de Sibiu. Începând cu anul 1210

aceștia au participat și la campaniile militare purtate de regatul maghiar.

III.3. Succesorii cavalerilor teutoni după 1224: comitatul de Brașov (Brassói ispánság) și episcopatul cuman (sau de Milcov)

Ordinul teutonic încearcă să întemeieze un stat independent pe teritoriul regatului maghiar, și în 1224 este alungat de către Endre II. Papalitatea intervine în sprijinul cavalerilor stabiliți între timp în Prusia, dar regele nu-i va mai primi înapoi. Din scrisorile lui Grigore IX aflăm mai multe amănunte din preajma anului 1225 referitor la Țara Bârsei. Scrisoarea din data de 26 aprilie 1231, adresată ducelui Béla amintește că ordinul a făcut multe pentru apărarea Bârsei împotriva pericolului cuman. Dincolo de munți, pe teritoriul Cumaniei, cavalerii au ridicat o cetate puternică (pro recompensatione damnorum ipsis ultra montes nivium partem contulit Comaniae, in qua cum dicti magister et fratres castrum munitissimum construxissent).⁸¹ **Este vorba probabil de cetatea Orășii (Királykövára) de deasupra Rukkorului.** Dintr-o altă scrisoare a lui Grigore IX., adresată de data aceasta lui Endre II., din data de 30 aprilie 1231, aflăm că ordinul a făcut multe pentru apărarea Ungariei, împotriva cumanilor au ridicat cu mari eforturi și cheltuieli **cinci cetăți puternice** (ipsi pro colenda et munienda terra eadem, per quam Comanis regnum Hungariae multipliciter perturbantibus frequens introitus et exitus habebatur numerosam pecuniam expenderunt, ibi cum multo labore ac proprii effusione cruoris **quinque castra fortia construendo**).⁸²

Dintre aceste cinci cetăți putem identifica cu siguranță patru: **Feldioara, Cruceburg (Teliu), Codlea și Rukkor**. A cincea cetate trebuie căutată undeva în munții Perșani, în zona „Drumului țării” (Országútja) de la Apața. Ar putea fi vorba de cetatea de la Comana, cercetată în anii 1970, unde s-a descoperit și ceramică cu sigiliu în formă de cruce.⁸³ O altă posibilitate ar fi identificarea sa cu cetatea „Mihályvára” situată

în valea Várpatak (P. Cetății) de la Racoșul de Jos, la circa 500 m de gura văii, pe o stâncă coniformă cu înălțimea de 50-60 m. Cu 30 m deasupra șeii se pot observa resturile fundațiilor unui turn de piatră de 2 m diametru. Turnul cu plan circular a fost înconjurat cu un perete de 1 m grosime, tăiat în stâncă de diabaz. Fundațiile făcute cu var nestins se pot urmări în mai multe porțiuni. Găsim bucăți mai mari rupte din perete, cu urme de var, și la picioarele stâncii (Barna IMREH).⁸⁴

Cu aproximativ patru ani după alungarea cavalerilor, principele cuman Bars dorește să se convertească la creștinism și trimite solie în Transilvania pentru a cere preoți pentru a fi botezat.⁸⁵

Papa Grigore IX. află despre convertirea în parte a cumanilor și dă împuternicire prin scrisoarea din data de 31 iunie 1227 lui Robert, arhiepiscop de Esztergom să-l reprezinte în Cumania și în **Țara Brodnicilor, vecină cu aceasta**. Scrisoarea din 21 martie 1228, adresată lui Béla, dovedește că fiul regelui a intrat, împreună cu legatul papal Robert, pe teritoriul cuman. În consecință, în 1227, sau 1228 însuși ducele Béla ia parte la convertirea cumanilor, iar țara principelui cuman, devenită creștină, a intrat la această dată sub stăpânirea regelui maghiar. Béla întemeiază Banatul Severinului (Szörényi bánság) după 1228, iar primul ban Lukács apare prima dată în documente în 1233.⁸⁶

Lucrările de sinteză atribuie organizarea episcopatului cuman în special dominicanilor. Episcopul noii dioceze este Teoderic, guardianul din Ungaria al ordinului. Cumania devine în consecință parte a Ungariei (terra sua)⁸⁷ în 1228. Aici se uită însă faptul că ordinul teutonic stăpânește o parte a Cumaniei și a Țării Brodnicilor deja din anul 1222, iar decanul de Bârsa a fost totodată superiorul catolicilor din Muntenia. Episcopatul cuman subordonat direct arhiepiscopului de Esztergom s-a compus din două părți:

a) dincoace de Carpați, **„in partibus fidelium”**, a cuprins teritoriul abației de Sibiu, diocesele de Bârsa și Orba (Borcai, Orbai). Cele șase parohii dintre Olt și Perșani revendicate de episcopatul Transilvaniei înainte de 1241 au aparținut de decanatul de Bârsa. Documentul amintit

face referire atât la episcopul cuman cât și la arhiepiscopul de Esztergom (episcopo Ultrasilvano contra Leonem de Dubucha, Gotfridum de Aqua calida, Nicolaum de Cormosbach, Conradum de Venetiis, Bernardum de Debran, Hermannum et Gerlacum sacerdotes de Sarcam Ultrasilvanæ diocesis).⁸⁸ Dintre cele șase sate numai Șercaia (Sárkány) a supraviețuit năvălirii mongole, dar trebuie să subliniem, și satul acesta a aparținut totdeauna de Țara Bârsei. Orașul Brașov aparține de asemenea episcopatului cuman, deja în 1235, data primei atestări documentare.

b) dincolo de Carpați, **în părțile muntene, „in partibus infidelium”**, maghiarii, germanii și ceilalți drept credincioși (nonnulli de regno Ungariæ tam Ungari quam Theutonici et alii orthodoxi) au fost supuși influenței episcopatelor ortodoxe (episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudoepiscopis Græcorum ritum tenentibus).⁸⁹ Majoritatea cercetătorilor vede în maghiarii și germanii stabiliți pe teritoriul episcopatului cuman strămoșii ceangăilor, dar este vorba de o greșeală. În această perioadă Cumania se poate identifica cu Transalpina (Havaselve), în consecință este vorba de Muntenia de azi (Țara Românească) și nu de Moldova. Pe de altă parte, regatul maghiar a dispus în mod diferențiat de Țara Brodnicilor și de Cumania.

1) **Țara Brodnicilor, adică teritoriul care realiza legătura între pasul Tabla Buții și vadurile Dunării** a avut o mare importanță economică, asigurând accesul cel mai ușor spre coloniile genoveze. Pe **valea Utas (Teleajen)**, în prelungirea scaunului Orbai, aparținător de episcopatul cuman se organizează **un județ secuiesc** (Județul Secuieni), care se păstrează ca și unitate administrativă până în sec. XIX. După întreruperi mai scurte sau mai lungi, în 1358 privilegiul brașovenilor acordat de Ludovic cel Mare (Anjou) dovedește că regatul maghiar stăpânește direct părțile dintre cursul inferior al Siretului și dintre Buzău. Acest lucru a avut o mare importanță pentru regele maghiar, cu atât mai mult, pentru că litoralul dalmat a fost ocupat un timp de Venetia.⁹⁰ Cu 28 de ani după ce Muntenia și-a câștigat independența, în 1358 Ludovic cel Mare

asigură comerț liber brașovenilor între Buzău și Prahova (Bodza, Paraho), respectiv între Ialomița (Ilcnca) și revărsarea Siretului în Dunăre (ut vos cum vestris mercimoniis et quibuslibet rebus inter Boziam et Prahov a loco videlicet ubi fluvius Ilcntha vocatus in Danubium usque locum ubi fluvius Zereth nominatus similiter in ipsum Danubium cadunt transire possitis libere et securi).⁹⁰ Documentul nu face pomenire despre autoritățile sau vămile statului Muntean, în consecință acestea nu-și exercitau încă autoritatea pe acest teritoriu. Valea Utas se situează între Prahova și Buzău și este parte componentă a Secușimii, adică aparține direct de Ungaria. Situația este o urmare directă a faptului că deja ordinul teutonic era în posesia acestui teritoriu dintre pasul Tabla Buții și vadul Dunării (finis terra Cruceburg, terra prodnicorum), adică a drumului de pe Valea Utas.

2) **Cumania propriu zisă s-a întins în consecință numai de la Olt (granița de răsărit a Banatului Severinului) și până la Prahova.** Aici deja la mijlocul sec. XIII. se găsesc voievodate românești. În 1247 Béla IV. donează ordinului iocant Severinul (Terram de Zeurino) și Cumania dintre Râul Olt și Munții Transilvaniei (a fluvio Olth et alibus Ultrasilvanis totam Cumaniam), cu excepția voievodatului român al lui Seneslau (excepta terra Szeneslai woiavode Olatorum, quam eisdem relinquimus, prout eadem hactenus tenuerunt... proterquam de terra Szeneszlay).⁹² László MAKKAI consideră Cumania un condomeniu maghiaro-român.⁹³

IV. Consecințele celor două năvăliri mongole (1241, 1285) asupra românilor din comitatele Sibiu și Brașov

1. Pământul românilor de la Cârța (1252)

Marea năvălire din 1241 a început cu pustiirea Țării Bârsei, după care mongolii au distrus și Sibiul (orașul numit satul lui Hermann (civitate que villa Hermanni dicitur)).⁹⁴ Pierderile au fost deosebit de mari între Olt și Munții Per-

șani unde populația catolică (germană și italiană) din Debran și Veneția dispare definitiv. Dopca, Hoghiz și Kormosbach (Racoșul de Sus) se vor repopula cu maghiari abia mult mai târziu. **În acest ținut, ca și pe valea Oltului, între Apața și Augustin, se stabilesc după 1241 români din Țara Oltului (de la Cârța, termenul folosit pe atunci).** În 1252 regele Béla IV. donează teritoriul numit Székföld (terra Zek, teritoriul actual al localităților Ariușd, Araci, Hăghig) comitelui secuilor de Sebeș, Vincenc, fiul lui Akadás. Terra Zek se situa „inter terras Olacorum de Kyrch, Saxonum de Barasu et terras Siculorum de Sebus”.⁹⁵ După 1252 putem să discutăm în consecință despre populație românească nu numai pe teritoriul comitatului de Sibiu (Szebeni ispánság) dar și al comitatului Brașov (Brassó vármegye).

2. A doua năvălire (1285) și rolul românilor în apărarea granițelor.

Pe la sfârșitul sec. XIII. situația etnică din sud-estul Transilvaniei se schimbă. Pecenegii sunt asimilați în mare parte, la poalele munților trăiesc sași, români și secui. Pasurile și poteciile din Munții Sibiului și Făgăraș sunt păzite de români, cele din Țara Bârsei de sași, iar la pasul Tabla Buții și la Rukkor sunt ridicate cetăți de graniță. O astfel de cetate este și cea de deasupra Brezei, la picioarele plaiului de la Breaza care trece Munții Făgăraș. Această cetate are o formă cilindrică, ca și cetatea de la Sibiel, care a asigurat paza potecii de acolo.⁹⁶

Izvoarele scrise aduc mărturie în mod unanim, că în 1285, cu ocazia năvălirii româniei au fost aceia care au blocat prisăcile din munți, împreună cu sașii și secuii.

- **Simon KÉZAI** (în jur de 1283): Zakuli... cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt.

- **item** (1285): Siculi, Olachi et Saxones omnes vias ipsorum (Tartarorum) cum indaginibus stipaverunt sive giraverunt.

- **Chronicon S. Bertini** (pentru 1285): Post quorum recessum gentes Pannonie, Olaci et

Siculi, qui prope illos Zipheos montes vel silvas Hungariae inhabitant, passus illos sic clausurunt, ut amplius Tartari per eos transire non possent.

- **Martino SANUDO** (1301-21): Post quorum recessum gentes Pannonie, qui prope dictas inhabitant Sylvas, Olaci videlicet et Siculi, passus clausurunt, ut amplius transire nequeant.⁹⁸

- Unul dintre cele mai importante izvoare referitoare la cea de-a doua năvălire, este **scrisoarea lui Benedek, abate al bisericii Szent Tamás de la Esztergom**, către arhidiaconul de Esztergom, din anul 1285. Potrivit acestei scrisori tătării au venit cu mulțimea lor nenumărată dinspre „Siebenbürgen” (a VII castris) și au pătruns până la Pest. Sub Septem castris - Siebenbürgen trebuie să înțelegem comitatul Sibiu (comitatus Cibiniensis). Precizarea este importantă inclusiv pentru faptul că Benedek relatează în continuare că tătării au încercat să se retragă din fața oștilor maghiare prin fugă, și au ajuns până în Siebenbürgen (ad VII castra). **Dar secuii, românii și sașii i-au închis toate căile cu prisăci** (sed Siculi, Olachi et Saxones omnes vias ipsorum cum indaginibus stipaverunt sive giraverunt).⁹⁹

3. Nobilimea română din comitatele Sibiu și Brașov (1288, 1291)

Nobilimea din comitatul Sibiu și din Țara Oltului care-i aparținea atunci, era constituită din greavi sași și cneazi români. Nobili români au trăit și pe teritoriul comitatului de Brașov, în satele dintre Olt și Perșani (Părău, Veneția, Comana), la poalele munților Zărnești (la Tohan, numită Oláhtelek, și la Zărnești) și eventual în Săcele, sate existente pe atunci deja, și care înainte de 1450 s-au denumit făcându-se referire la situația lor etnică, sate românești (villa valachales, Bleschdörfer).¹⁰⁰ Nobilimea secuiească este reprezentată de fiii lui Akadás de terra Zek (familiile MIKÓ și NEMES) - terra Zek aparținea în această perioadă de asemenea de comitatul de Brașov. „Nobilitas Saxonica” este reprezentată de greavii satelor săsești, în special ai

localităților Brașov, Râșnov, Feldioara, Codlea, Prejmer.

De la sfârșitul sec. XIII. cunoaștem două documente referitoare la nobilimea din cele două comitate din sudul Transilvaniei:

1. Scrisoarea lui Lodomer, arhiepiscop de Esztergom, din 1288, în care cheamă abații, diaconii, parohii comitatelor Brașov și Sibiu, respectiv nobilii maghiari, sași, secui și români împotriva tătarilor și păgânilor (omnino Tartarorum vel Cumanum, Saracenum vel Meugarum), în apărarea credinței drepte catolice. Dilectis filiis et amicis semperque diligentis preposito, decanis, plebanis, universisque nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Volachis de Cybiniensi et de Burcia comitatibus Transilvanis.¹⁰¹

2. Endre (András) III. pune pe maestrul Ugron în posesia domeniilor Făgăraș și Sâmbăta. În 1291 nobilii sași, secui și români au atestat că cele două domenii sunt posesii moștenite ale lui Ugron (Universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Iuleae pro reformatione status eorundem congregationem).¹⁰²

3. Unul dintre cele mai importante izvoare ale campaniei militare maghiaro-austriece din 1291 este cronica în versuri a lui Ottokar (Ottokars Österreichische Reimchronik). András III. (1290-1301) avea în suită atât secui, cumani cât și români (Zokel unde Valben, Walachen). Numele sașilor transilvăneni este „Siebenbürger” (die Sibenburgaere). Caracterul eterogen al oștilor maghiare este relatată și de către cronica denumită „Continuatio Vindobonensis”: „Andreas rex Ungarie ... colecto exercitu macimo et forti pugnatorum et sagitatorum ad estimationem 80 millium Cozlonum, Walachorum, Ruthenarum, Chomanorum, Ungarorum, Septem Castrorum, Austriam nemine sibi resistente potenter intravit.”¹⁰³

Potrivit cronicii lui Ottokar, la această campanie a participat și vicevoievodul Transilvaniei, László (Lazla via Weirrot überwalt de Herzog), voievodul Roland, fiul lui Tamás (der grave Florent von Sibenburger), Mátyás, decan

de Sibiu (Der Pischhof Mathias der von Sibenburger was) și comitele de Bârsa (von Worzen grave Saigeli).¹⁰⁴

Deși nu precizează locul provenienței acestor venituri, putem aminti aici și privilegiile din 1256 ale arhiepiscopatului de Esztergom. Am văzut deja că în Transilvania de Sud numai abația de Sibiu și episcopatul cuman cuprinzând Bârsa și scaunul Orbai au aparținut direct de arhiepiscopatul de Esztergom, și nu au fost subordonate direct de episcopatul Transilvaniei. Documentul prezentat în cele ce urmează pomenește laolaltă secui, români și sași, această circumstanță este caracteristică numai pentru secuime și pentru zona Brașovului și Sibiului. Béla IV. întărește privilegiile arhiepiscopatului de Esztergom și îi lasă arhiepiscopului decimale, din veniturile regale plătibile în vite și oi, cu excepția impozitelor săsești după pământ (similiter in decimis percipiendis regalium proventuum ex parte Siculorum et Olacorum in pecudibus, pecoribus, et animalibus quibuslibet, exceptis terragiis Saxonum, sed ex parte Olacorum etiam ubique et a quocumque provenientium).¹⁰⁵

V. Descălecatul românilor din Țara Oltului în Muntenia și voievodatul român muntean subordonat regilor maghiari (circa 1291-1330)

1. Cronicarii români despre descălecatul al românilor din Țara Oltului în Muntenia (1291)

Grațiile regatului maghiar nu s-au stabilit pe culmea munților decât pentru o scurtă perioadă. Deja în timpul ordinului teutonic (1221-1225) s-a început fortificarea cu cetăți a văilor deschise spre sud. Astfel s-a ridicat și cetatea Rukkor din Valea Dâmboviței, sau astfel s-a organizat județul Secuieni din Valea Utaș (Teleajen). Numele sediului vechi al județului, Urlați, provine din cuvântul maghiar Váralatt („subcetate”, Orlat, Urlat). În cazul unei noi incursiuni tătare, atât pentru românii din ținutul Sibiului și Brașovului, apărători fideli ai regatu-

lui maghiar în 1285 la porțile de limes, cât și pentru statul întreg, ar fi fost mai avantajoasă organizarea unui banat maghiar sau circumscriptie de graniță la sud de Carpați. Krista ZACH, cercetătoare de la München, este de părere că formațiunile statale românești s-au format din tendințe centrifuge, prin aspirații de separare a unor banate maghiare (ungarischer Grenzmarken), care până la urmă s-au și rupt de coroana Sfântului Ștefan: Muntenia în 1330, apoi Moldova în 1359.¹⁰⁶

Relațiile dintre românii din Țara Oltului și părțile Muntenie au un început timpuriu. Făgăraș și Sâmbăta figurează în documente ca și domenii ale lui Ugrom III de genere Csák, numai după 1291, dar acestea erau dobândite conform lui György GYÖRFFY încă de tatăl lui Ugrom, Pócs. Acesta a fost ban de Severin între 1227-1233, iar Ugrom în 1268.¹⁰⁷

Cronica română cea mai veche din Muntenia, numită **Letopisețul Cantacuzinesc** (Istoria Țării Românești): „Însă dintâi izvodindu-se de rumîni carii s-au despărțit de la romani și au pribegit spre miiazănoapte. Deci trecînd apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului: alții în Țara Ungurească, pre apa Oltului și pre apa Morășului și pre apa Tisei ajungînd și pînă la Maramuraș.

Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s-au tins pre supt poalele muntelui pînă în apa Oltului; alții s-au pogorît pre Dunăre în jos. Și așa umplîndu-se tot locul de ei, / au venit pînă în marginea Necopoei.

Atunce s-au ales dintr-înșii boiarii carii au fost de neam mare. Și puseră banoveți un neam ce le zicea Basarabi, să le fie lor cap (adecă mari bani) și-i așazără întăi să le fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s-au pogorît la Strehăia, al treilea scaun s-au pogorît la Craiova. Și așa fiind, multă vrème au trecut tot ei oblăduind acea parte de loc.

Iar cînd au fost la cursul anilor de la Adam 6798 [domnia întemeietorului Munteniei, Radu Negru Vodă, începe în 6798, adică în 1290 d. Chr. Nota aut.], fiind în Țara Ungurească un voevod ce l-au chiebat Radul Negrul voevod,

mare herțog pre Almaș și pre Făgăraș, rădicat-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroaide; rumîni, papistași, sași, de tot féliul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dîmboviții, început-au a face țară noao.

Întăi au făcut orașul ce-i zic Cîmpul Lung. Acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au dascălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și ș-au pus scaunul de domnie făcînd curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă.

Iar noroaidele ce pogorîse / cu dînsul, unii s-au dat pre supt podgorie ajungînd pînă în apa Siretului și pînă la Brăilă; iar alții s-au tîns în jos, preste tot locul, de au făcut orașă și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt.¹⁰⁸

În limba română veche „descălecat” are semnificația de colonizare, întemeiere, cucerire și colonizare. Traducerea română contemporană a cărții lui Iulius August REMER (1738-1803), în **Handbuch der allgemeinen Geschichte** (Wien, 1785-86) îi numește pe coloniștii englezi „descălecături”, iar orașul întemeiat de către englezi în lumea nouă este numit de asemenea „descălecat”.¹⁰⁹ Vechea semnificație a verbului „descăleca” este în consecință ‘a se stabili, a fi colonizat, a întemeia o localitate’.¹¹⁰

Deși nici un document autentic contemporan nu face pomenire despre întemeierea de orașe și de stat în Muntenia a unui voievod din Țara Oltului, pe numele de Radu Negru, tradiția populară românească leagă numele mai multor cetăți și localități de figura voievodului legendar, atât în Transilvania cât și în Muntenia. Îi poartă numele cetatea de la Breaza din Țara Oltului, cetatea Rukkor și alte cetăți. Familia de boieri Monea de la Venetia de Jos își începe chiar arborele genealogic cu Radu Negru cel legendar.¹¹¹ Salomon și Stephan Monye, descendenți preținși ai lui Radu Negru, au participat în 1562 la campania militară a lui Gábor MAJLÁTH, pîrcălab de Făgăraș, împotriva scaunului Odorhei.¹¹² Tradiția populară stăruie de un descălecător legendar, care ar fi de origine din Venetia, din Țara Oltului.

Pe de altă parte numele de Radu Negru apare în mai mulți toponimi munteni. Cel mai interesant este al mănăstirii Radu Negru de lângă Cetățeni, localitate situată în valea Dâmboviței. Mănăstirea este dată de istoricii de artă din sec. XIII. Înainte de 1377 vama maghiară se situează la Rukkor (Ruffra arbor), iar vama română munteană la, sau pe lângă Câmpulung (Hosszúmező, Longo Campo vel iuxta). Mai mult ca probabil, prin ultima trebuie să înțelegem de fapt Cetățeni.¹¹³

Cercetările arheologice și de istoria artei din ultimii ani au dovedit că la cumpăna sec. XIII-XIV. în zona Argeș (Argyas) și Dâmbovița a existat o formațiune statală timpurie, și aceasta cuprindea și Țara Oltului, dincoace de munți.

Iată dovezile existenței acestei formațiuni statale (un voievodat):

1) Pe tot cuprinsul teritoriului istoric al Ungariei, numai în Țara Oltului se cunoaște aceeași terminologie pentru ierarhia feudală ca și în Muntenia: nobilii sunt numiți „boeri”, iobagii „vecini”.¹¹⁴ După 1291, pînă în anii 1360, Țara Oltului nu este prezentă în documentele maghiare, după 1360 constituie feudă a voievozilor munteni, dar fără să se fi păstrat acte de donație. Începînd cu sec. XV. Țara Oltului face parte din nou din voievodatul Transilvaniei, dar donațiile făcute voievozilor munteni au rămas în vigoare.

2) Amintirea lui Radu Negru, descălecătorul, este prezentă atât la sud, cât și la nord de Munții Făgăraș, planul cetăților de la Breaza (din Țara Oltului) și al celor de la Cetățeni și Poenari (Muntenia) este identic, există asemănări în multe privințe și în cazul materialului arheologic.

3) În amîndouă părți elementul constructor de cetăți și fondator de orașe este mai ales cel sas: ei au fost primii locuitori ai lui Făgăraș, Șercaia, Hosszúmező (Câmpulung, Langenau), Argyasudvarhely (Curtea de Argeș), Tervis (Markt, Târgoviște), Târgșor (Neumarkt).

4) Românii din Țara Oltului nu se consideră ardeleni nici în zilele noastre: dacă un „oltean” trece Oltul, intră în Ardeal și numai cei de dincolo de Olt sunt ardeleni. După 1290 voievodatul muntean în organizare face parte din

regatul maghiar, iar puterea regală este exercitată (reprezentată) de către voievodul român „Radu Negru” și urmașii săi, până la infidelitatea voievodului Basarab. Numele arhiepiscopatului ortodox de București, Ungrovlachia provine din această perioadă. Cel mai vechi monument funerar cunoscut din Muntenia este mormântul din biserica catolică de la Câmpulung, cu inscripția „Comes Laurentius de Longo Campo MCCC”. Cercetătorii, în special cei maghiari erau înclinați să vadă în Comes Lőrinc un comite maghiar.¹¹⁶ Numai că numele latin al greavilor din fruntea orașelor și satelor săsești din sec. XIII-XIV. este de asemenea comes, presupunem că Laurentius de Longo campo a fost mai degrabă unul dintre primii primari (greavi) ai orașului și nu comitele ținutului.¹¹⁷ Tot în această perioadă trebuia să se fi format mănăstirea dominicană de la Câmpulung, care poartă numele de Cloașter - un germanism. În 1327 papa Ioan XXII. se adresează lui Basarab, voievodul Munteniei (dilecto filio obili viro Basaras woyvode Transalpino) să sprijine incvizitorii dominicani în activitatea lor împotriva ereticilor, pe teritoriul stăpânit de voievod al Ungariei (in terris tibi subiectis in regno Hungariae consistentibus). Papa s-a adresat în scrisoare, la aceeași dată, și către alți mari dregători transilvăneni, între alții către Salamon, comite de Brașov.¹¹⁸ Reiese și de aici că Muntenia, înainte de lupta pentru independență din 1330 era subordonată coroanei sfânte maghiare.

Descălecatul din jurul anului 1290 a lăsat urme profunde în structura localităților din Țara Oltului. Se pare că populația română originală care apăra granițele (controla plaiurile) a părăsit localitățile din zona Făgăraș pentru a coloniza sudul munțiilor și și-a format din nou sate abia la mijlocul sec. XIV. Între titlurile lui Vlaicu Vodă este enumerat pe lângă cel de Voievod al Munteniei, ban de Severin și titlul de duce al noilor colonii din Țara Oltului (Wladislaus vaivoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux novae plantationis terrae Fogaras). Părțile aparținătoare inițial de Țara Bârsei sunt tratate separat în documentul amintit: Vlaicu Vodă îi donează lui

László DOBOKAI târgul de populație săsească Șercaia și părțile aparținătoare (forum dictum Scherckengen situm in terra Fogaras prope Alt cum suis pertinentiis), respectiv Veneția, Cuciulata, Hoghiz și Dopca.¹¹⁹ Importanța lui Șercaia este mărturisită și de toponimul Mönchsbad, care face referire la o mănăstire de pe vremea catolicilor. Satul avea până și în sec. XVII. doi preoți, un paroh (lutheran) și capelanul său.

Românii din comitatul Sibiu și din Țara Oltului au avut un rol hotărâtor în întemeierea „banatului de graniță” maghiaro-muntean și a voievodatului român. Voievozii români poartă titlul de ducele de Făgăraș, Amlas de la bun început. În cele ce urmează vom încerca să stabilim legătura dintre coloniile de grăniceri români din Țara Oltului și din Amlaș (adică scaunul Săliște).

2. Strămutarea românilor regali în domeniul Székes (Omlás, Amlaș) (1293)

Regele Endre III. a adus împreună cu consiliul baronilor o hotărâre înainte de 1293 conform căreia toți românii care se găsesc pe domeniul unor nobili sau al altora, sunt obligați să se întoarcă în domeniul Székes (universos olacos in possessionibus nobilium vel quoromlibet aliorum residentes ad predium nostrum regale Scekes vocatum ordinassemus revocari reduci et etiam compelli).¹²⁰ Hotărârea nu era valabilă pentru capitlul transilvănean care este scutit în 1293 și întărit în cele acordate de László IV., permisiunea de a coloniza 60 de gospodării românești pe domeniile sale.

György GYÖRFFY este de părerea că „pământul Székes” se referă la domeniul regal care s-a extins inițial pe tot bazinul râului Székes (Székás, Secaș) de azi, și unde, începând cu sfârșitul sec. XIII. s-au format mai multe sate. Acest domeniu regal a fost guvernat în 1295 de comitele regal de cămară. Domeniul se întinde începând cu Buzd (Boz) în sud, și cuprinde satele Lengyelkék (Ringelkirch), Vingárd (Vingard), Gergelyfája (Ungurei), Veresegyház (Roșia de Secaș), Cserged (Cergău) și toate părțile până la Târnava.¹²¹

Această identificare nu se poate accepta. În primul rând în domeniul descris în evul mediu nu au trăit români. Buzd, Vingard, Gergelyfája erau sate săsești până în sec. XVI., Lengyelkék de asemenea (a dispărut atunci), Cserged era locuit de bulgari. **În bazinul Székes se găsea în schimb un alt domeniu regal, numit de asemenea Székes, unde prezența românilor este atestată începând cu sfârșitul sec. XIII.** Pe la cumpăna apelor dintre Mureș și Olt (bazinul hidrografic al Râului Székas și Cibin), în trecătoarea deasupra satului Orlat (Váralja) se ridică o cetate care a dat nume Transilvaniei întregi (Siebenbürgen): Zibinburg (Szebenvára, 'cetatea Sibiu'). Pe la mijlocul comitatului Sibiu, de populație săsească, între scaunele Sibiu și Miercurea (Szerdahelyszék) de mai târziu, la capătul drumurilor de munte și în apropierea trecătorii Orlatului, domeniul Orlat, aparținător cetății, a rămas domeniu regal. Acest domeniu era numit după numele vechi al satului Ecsellő (Aciliu, Tetscheln): Székes. În urma năvălirii în 1285 a rămas pustiu, în consecință este identic cu **predium nostrum regale Scekes**, amintit în 1293. Numele de Székes se referă probabil la „drumul sării” dintre Ocna Sibiului și Vințu de Jos. Numele maghiar vechi al cetății Sibiu (Salgóvár) face referire de asemenea la „drumul sării”. La poalele munților, la capătul potecilor de munte, românii regali (din Țara Oltului?) colonizați aici în preajma anului 1293, au întemeiat la cumpăna dintre sec. XIII-XIV., cinci sate. Cu aceeași ocazie se (re)întemeiează și cele patru sate săsești aparținătoare de domeniu: Orlát, Feketevíz, Szászszékes (Ecsellő), Omlás. Râul Sibiell (Kisszeben, Budenbach) izvorăște la locul numit Crinț (loc de vamă în sec. XVII-XVIII-XIX.) La gurile Sibiellului, pe dealul Cetate (1697 m) se ridică o cetate medievală, care avea un rol strategic, apăra Marele Drum al Muntelui.¹²² Cetatea cea mai puternică (Cetate, 1710 m) se găsește însă în munții satului Tilișca, și apăra de asemenea acest drum.¹²³ De problema scaunului Săliște și a cetăților de aici s-au ocupat între alții Ferenc BALÁSSY¹²⁴, Georg Eduard MÜLLER¹²⁵, Aurel DECEI¹²⁶ și Ioan MO-

GA¹²⁷. După stingerea Arpazilor și în anii interregnelui domeniul cetății Salgó a fost stăpânit de către aceeași familie de greavi din Tălmăciu, care a controlat și trecătoarea de la Turnu Roșu a Oltului. În anii consolidării puterii centrale Nicolaus, fiul lui Conradus de Tălmăciu a retrocedat cetatea Salgó din Orlat regelui Carol (Robert), ca și satele aparținătoare de populație săsească Omlás, Feketevíz, Szászszékes, precum și cele cinci sate românești aparținătoare de asemenea de domeniu (castrum Salgo nuncupatum in partibus Transsilvanis constitutum, quod habebat et detinebat, ad manus nostras reddidit et restituit cum novem villis Zaszkes, Omlas, Feketewyz et Warolyafolw nominatis ac aliis quinque villis olaceis ad idem castrum pertinentibus).¹²⁸ Zaszkes nu este identic cu satul Konca (Cunșa), la sud est de Alba Iulia, cu toate părerea lui György GYÖRFFY, și a altor cercetători.¹²⁹ La începutul secolului Bálint KISS scrie următoarele: „În 1324 voievodul Tamás primește toate domeniile lui János, fiul lui Conrad, împreună cu cetatea Salgó. Aceasta din urmă trebuia să se fi ridicat în zona localității Orlát din comitatul Sibiu (azi încă nu se poate identifica cu siguranță), și i-au aparținut 9 sate, precum Szászszékes (azi încă nu se poate identifica cu siguranță), Omlás, Feketevíz și Váraljafalu (Orlath de azi) și 5 sate române”.¹³⁰

Peste doi ani, în 1324, regele Carol ia înapoi domeniul cetății Salgó de la trădătorul Johannes, fiul lui Conrad din Tălmăciu și îl dă voievodului Transilvaniei, Tamás SZÉCHENYI de genere Kacsik.¹³¹ În anii care urmează, cetatea Salgó este cetate regală, iar în 1331 și 1342 pârcaľabul său este Demeter de genere Sartivánvecse, de origine din Dab, județul Pest (Demetrius dictus Dobi).¹³²

La mijlocul sec. XIV., domeniul Salgó sau de Székes se împarte în mai multe domenii.

1) Ecsellő (Zaszkes) și Tilișca, această colonie română formată ulterior în hotarele sale, au ajuns în posesia lui János TOMPA de Kisenyed. El a fost acel „comes alpium” amintit deja, care avea sarcina de a controla Marele Drum al Muntelui cu capătul la Tilișca. Familia TOMPA fiind întemeietorul satului, acesta s-a și

numit uneori Tompaháza ('casa lui TOMPA').¹³³ Numele satului Ecsellő este Szász Székes în 1324, dar în 1330 parohul de aici este pomenit deja ca „Johannes de Thychelew”.¹³⁴ În 1354 Johannes dictum TOMPA de la Ecsellő, încalcând privilegiile sibiene (regle iuxta libertatem sedis Cybiensis), a ocupat mari teritorii din hotarele satului Felapold (Grosspold, Apoldu de Sus), cu populație liberă săsească, aparținătoare de Scaunul Miercurea (Szerdahelyszék).¹³⁵ La începutul sec. XVI. Péter THOMPA din Csombord vinde partea sa din domeniul Ecsellő lui Tamás FORRÓ de Háperton, pentru 50 de furiați.¹³⁶

2) Orlát și Feketevíz (Săcel de mai târziu) ajunge în posesia greavului Petrus din Cisnădie.¹³⁷

3) Cele cinci sate românești (Seliște-Grossdor, Galeș-Galusdorf, Vale-Grabendorf, Fintănele-Kákova-Krepseifen și Sibiël-Budenhach) în 1366 sunt deja în posesia lui Vlaicu (Vladislav), voievod al Munteniei.¹³⁸ Localitatea dispărută de atunci din zona Omlás, Fürstendorf (1388: Fyrsthyndorf)¹³⁹ și-a primit numele cu toate probabilitatea după voievodul muntean, cu rang de duce. În 1383 regina Maria donează Amlașul și cele 5 sate românești aparținătoare episcopului transilvănean Goblinus (1376-138.), din familia greavilor sași de la Nagycsúr (Șura Mare). După moartea lui Goblinus domeniul reintră în posesia voievozilor munteni. În timpul lui Mircea cel Bătrân, care a purtat și titlul de duce al Făgărașului și Amlașului, precum și predecesorii săi, s-a refăcut vechiul domeniu, cel puțin în parte. În 1428 Albu, boier al voievodului muntean Dan II, se duce la Amlaș și este rugat de sașii din Apoldu de Sus să facă judecată în procesul dintre Apold și Ecsellő (sau Tilișca?) (Tytslaw ad dictum Homlas pertinens). Înseamnă că boierul Albu, reprezentant al voievodului și ducelui de Amlaș el a fost recunoscut de către autoritățile săsești ca și persoană cu drept juridic în acest proces.¹⁴¹ Gernot NUSSBÄCHER este de părerea că localitatea Tytslaw este identică cu Tilișca și nu cu Ecsellő.

Între 1320 și 1420 relațiile etnice din domeniul de Amlaș se schimbă radical. Dintre cele 4 sate inițial săsești, numai Amlaș își păstrează caracterul săsesc, Orlat, Săcel și Ecsellő devin românești. La cumpăna sec. XV-XVI. Amlaș este încă sediul domeniului (1488: pertinentia Hamlaz - Walachi ville 7 habet; 1509: pertinentia septem sedium Omlas), dar până la urmă se rupe și această localitate din domeniu, ținutului capătă un nou centru, Săliște (Magna villa, Grossdorf), satul cel mai mare dintre cele 7 sate românești. Potecile de munte dintre râul Lator (Lotru) și Sebes (Sebeș) au fost păzite și înainte de aceasta și sunt păzite și în continuare de românii din scaunul Săliște.

Ecsellő, ajuns în posesia familiei TOMPA, se rupe din domeniul de Amlaș, dar Tilișca formată în hotarele sale și cetatea de aici care controla drumurile muntelui, au rămas în continuare părți ale domeniului. Între voievozii munteni din sec. XV. Vlad Dracul (1436-1446) și Vladislav II. sau Vlad Țepeș poartă în continuare titlul de „duce al Amlașului și Făgărașului”. După ce regele Mátyás îl arestează pe la sfârșitul anului 1462 pe voievodul Vlad Țepeș, îi confiscă și domeniile din Transilvania. În 1464 regele donează Amlașul și satele aparținătoare lui Mihai SZÉKELY de Szentiván și lui István HÉDERFÁI. Ultimul permite sașilor din scaunul Miercurea să-și hrănească porcii cu ghindă în pădurile domeniului Amlaș. În martie 1467 adunarea stărilor maghiare aduce o hotărâre conform căreia domeniile Făgăraș, Amlaș și cel din valea Rodnei nu se vor mai înstrăina, ci vor fi puse „la nevoie” la dispoziția voievozilor moldoveni și munteni. Făgăraș și Valea Rodnei va intra totuși în posesia voievozilor români, Amlașul însă nu. În 1468 Făgăraș și Amlaș sunt administrați de oficialii voievozilor transilvăneni, dar în noiembrie 1469 regele Mátyás îi donează celor Șapte Scaune săsești. Se revine de fapt la situația din sec. XIII., când Făgăraș și Amlaș au aparținut de comitatul Sibiu. Începând cu sfârșitul sec. XV. Amlaș plătește contribuția împreună cu celelalte sate săsești ale scaunului Sibiu.¹⁴²

3) Descălecatul român muntean și conscințele transilvănene ale acestuia

Până în anii 1290 românii din comitatul Sibiu apărau prisăcile din munți ale regatului maghiar, și nobilimea română formată din ceazi s-a bucurat de aceleași drepturi cu cele ale secuilor și sașilor. După năvălirea din 1285 sistemul defensiv maghiar s-a transformat și s-a format o zonă de graniță maghiară în Muntenia, prin descălecatul unei părți a păturii privilegiate a românilor regali din Țara Oltului. Această formațiune se putea situa numai între Prahova și Olt. Părțile situate la est de Prahova, zona Teleajenului (Utas) și Buzăului aparțineau direct de regatul maghiar, respectiv de secuime. După 1290 Țara Oltului nu a mai constituit o zonă de graniță, de aceea românii care păzeau plaiurile de aici - cei care nu au trecut în Muntenia - au fost colonizați pe teritoriul domeniului Salgó sau Amlaş (numit pe atunci Székes), pentru apărarea marelui drum al muntelui care lega ținutul Orlat de banatul Severinului. Se pare că după revolta lui Litovoi, voievod român de Severin (1272)¹⁴³, asigurarea acestui drum de munte a devenit mai importantă decât cea a trecătorii Oltului. După descălecatul de dincolo de munți al familiei voievodale muntene (Radu Negru), de origine din Țara Oltului potrivit tradiției, boerimea din zonă s-a scindat în trei: nu este un fapt întâmplător că voievozii români au purtat de la bun început și titlul de duce al Făgărașului și Amlășului.

Primul voievod muntean atestat în documente este Basarab, fiul lui Tocomer (1332: in terra Transalpina per Basarab filius Thocamerii scismaticum).¹⁴⁴ Aproximativ până în 1325 Basarab I (+1325) a fost vasal al regilor maghiari. Soția sa era Margit din familia nobiliară maghiară DOBOKAI de genere Kökényes-Renold.¹⁴⁵

Dacă pătura conducătoare română din Muntenia este într-adevăr de origine din Țara Oltului, atunci se dezleagă problema dispariției, respectiv a presupusei privațiuni de drept a nobilimii române transilvănene (din comitatele

Brașov și Sibiu în cea mai mare parte). Această părere s-a încetățenit mai ales în literatura istorică săsească din Transilvania. În studiul său publicat în 1990, Paul PHILIPPI este de părerea că și românii făceau parte din nobilimea din Ungaria, și numai decretul lui Ludovic cel Mare (Anjou), referitor la excluderea schismaticilor, a privat românii din Ungaria de pătura lor nobiliară. După această dată, românii se vor exclude și din „unio trium nationum” transilvăneană.¹⁴⁶ Dacă elita română munteană este cel puțin în parte de origine din Țara Oltului (din Ungaria), problema trebuie reformulată: Această nobilime nu a plecat prin constrângere, ci pentru a întemeia în Muntenia un voievodat dependent de sfânta coroană, apoi un stat, și constituie elita Munteniei devenit independentă după 1330. Nobilimea română rămasă înăuntrul Carpaților - mai ales dacă a trecut la catolicism - în zona Hunedoarei, în Țara Oltului, în Maramureș, și-a păstrat privilegiile nobiliare, dar s-au considerat nobili maghiari. Părerea lui Paul PHILIPPI, referitoare la excluderea nobilimii române din cauze religioase, se poate întâlni de altfel deja și în studiile mai noi, adresate unui public mai larg.

Concluzii la partea II.

După 1241 românii de la Cârța au întemeiat localități și în comitatul de Brașov, respectiv s-au stabilit în satele catolice care au fost pustiite de tătarii. Expansiunea maghiară munteană s-a axat pe două direcții. Pe drumurile estice, înspre vadurile Dunării, le-a pus sub controlul secuilor din scaunul Orbai, aici s-a format un județ secuiesc.¹⁴⁸ Cu conducerea părților centrale din Cumania au fost însărcinați voievozii români. (În timpul năvălirii din 1285 românii au avut un rol hotărâtor în lupte alături de secui). O parte din românii din Țara Oltului a trecut de Carpați și după 1290 a organizat voievodatul Munteniei (terra Transalpina), subordonat atunci încă coroanei maghiare, altă parte a fost colonizată în domeniul Székes (al cetății Salgó). Elita română din Muntenia au fost considerați la început nobili maghiari, dar după 1330 a devenit o boierime de sină stătătoare,

intemeitoare de stat, care a și apărut acest stat. Această întorsătură a slăbit elita română din Ungaria și din Transilvania în mare măsură, iar din cauza schizmei religioase formarea nobilimii române transilvane de sine stătătoare s-a blocat. Chiar în Transilvania, trebuie să tratăm separat Țara Oltului și comitatul cu populație săsească Sibiu. În 1308-1309 comitele de Sibiu este Nicolaus Blatus, greav de Rupea (Burgberg).¹⁴⁹ El va cere în 1317 reînnoirea Andreanului din 1224¹⁵⁰, iar în săi participă în 1330 la campania militară din Muntenia, purtată împotriva lui Basarab (ultra Alpes in terram Basarab).¹⁵¹ După 1290 domeniul Salgó se separă de comitatul Sibiu, pleacă și secuii de Sebeș (Sepsi) și comitatul își pierde astfel populația română și secuiească. Conducerea comitatului numit în țară Szeben (terra Cibinii), în străinătate Siebenbürgen, trece în mâinile greașilor (Comes) sași.¹⁵²

Abrevieri

ARMBRUSTER = ARMBRUSTER, Adolf: *Der Donau-Karpatenraum in den Mittel- und Westeuropäischen Quellen des 10-16. Jahrhunderts. Eine historiographische Imagologie.* Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1990 (*Studia Transylvanica. Ergänzungsbände des Siebenbürgischen Archivs.* Im Auftrag des Arbeitskreises für siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben von Paul PHILIPPI. Band 17)

GYÖRFFY I-II-III = GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza (Geographica historica Hungariae stirpis Arpadianae)* Budapest, I (1963), II (1987), III (1987)

Quellen = *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Kronstadt, I (1886), II (1889), III (1896), Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, Brassó, IV (1903), V (1909)*

SSWb = *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch I (Berlin und Leipzig) 1924, II (Berlin und Leipzig) 1929, III G (Bukarest und Berlin) 1971, IV H-J (Bukarest und Berlin) 1972, V K (Bukarest und Berlin) 1975*

Ub = *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* Von Franz ZIMMERMANN, Carl WERTNER, Georg MÜLLER und Gustav GÜNDISCH. Hermannstadt I 1892, II 1897, III 1902, IV 1937

Note

81. Ub I 59, 65

82. Ub I 61, 68

83. ESKENASY, Victor: *O nouă fortificație românească din Țara Făgărașului. Cetatea Comăneii (sec. XIII-XIV).* Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorie și de Artă 1981/I. 34-44

84. Aluta 1980/1. 321

85. Raportul lui Alberich de Trois Fontaines din 1227: „occurit illi filius principis de Comania et ait: Domne, baptiza me cum 12 istis et pater meus ad te veniet ultra sylvas in tali locum cum 200 viris, qui omnes desiderant de manu tua baptizari” L.: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem mundum edita ex tabulariis Vaticanis depremta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augusto THEINER I Nr. 154 pag 84 și RITTHALER, Andreas: Die Kumanen, Siebenbürgische Semesterblätter. Erdélyi Diáklapok. Revista Studențească Transilvăneană. Siebenbürgische Studentenzeitung. München II/1988 Heft 2, 129*

86. Senga TORU: *Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz.* Századok 1988/1-2. 43-44.

87. Erdély története I. Szerk.: MAKKAI László és MÓCSY András Bp, 1986, 305-306

88. Ub I 72

89. Ub I 69

90. PAPACOSTEA, Șerban: *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice.* Cluj Napoca, 1988 (Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei - secolele XIV-XVI - Drum și stat 151-180

91. Ub II 736; PHILIPPI, Maja: *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert.* Bukarest, Kriterion, 1986. 34-40? FISCHER, Emil: *Kronstadt Handelsverbindungen mit dem Schwarzen Meer. Korrespondenzblatt für Siebenbürgische Landeskunde 1912. 113-117*

92. GYÖRFFY György: *Adatok a románok 13. századi történetéhez, és a román állam kezdetéhez (I-II rész) Történelmi Szemle 1964/3-4. 5*

93. MAKKAI László: *Magyar-román közös múlt.* Bp, 1989. 29-30

94. ARMBRUSTER I

95. Ub I 86, GYÖRFFY, Adatok..., o.c. 5

96. HORWATH, Walter: *Die Radu Negru Burg bei Breasa. Korrespondenzblatt für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt. 1924. 44-46; NÄGLER, Thomas: Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraș). Muzeul Brukenthal. Studii și Cercetări Istorie 14/1969. 89-121; NÄGLER, Thomas: Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen. București, 1979 XV (Grundriss der Burg bei Breaza)*

97. SZÉKELY György: *Egy elfeledett rettegés: a második tatárjárás a magyar történeti hagyományokban és az egyetemes összefüggésekben. Századok 122/1988. 1-2. 52-85; SZABÓ Károly: Kun László 1272-1290. Bp, 1886. Magyar történeti életrajzok 118-120*

98. GYÖRFFY II 450, ARMBRUSTER 79-81

99. *Idem Benedictus nova de irruptione Tartarorum Canonici Strigon (iensis) per scribit: tartari usque ad pest cum eorum multitudo infimata venientes fere a VII castris... nunc autem ipsi tartaripresidio fuge manus euadere cupientes vngarorum, usque ad VII castra preuenerunt; sed siculi, Olachi et Saxones omnes vias ipsorum cum indagibus stipauerunt siue girauerunt et sic (de uita ipsorum omnino sunt) de necessitate cogente ibidem castra eorum sun metati” — v. și KNAUZ Monumenta II (1273-1321) Strigoni 1882 nr 34, GYÖRFFY György: Adatok..., o.c. 566-567 și SZÉKELY György: o.c. 70-71*

100. *blesch Dirfer, die Siebenbürger bei Kronstadt. Aus dem Dativ an de bleschen Dirfern hat sich ein Nominativ Bleschdirfern entwickelt. „Mer fueren an de Bleschdirfern” (Kronstadt, Bartholoma) — SSWb I 645*

101. KARÁCSONYI János: *A mérges vípera és az antimonialis. Századok 1910. 8. și MÜLLER, Friedrich: Haben 1288 im Hermannstadter Gau und im Burzenland neben den Sachsen auch ungarische Adlige, Szekler und Rumänen gewohnt? — Siebenbürgische Vierteljahrschrift, Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben von Dr. phil. Karl Kurt KLEIN. Hermannstadt, 58/1935. Nr 4. 281-296*

102. Ub I 244, GYÖRFFY II 450-451

103. ARMBRUSTER 81

104. WERTNER Mór: *Az 1291. évi magyar-osztrák hadjárat. Hadtörténeti Közlemények 17/1916. 349-386. WERTNER precizează de asemenea că la Ottocar numele Transilvaniei este Ueberwald, numele*

Siebenbürgen se referă numai la comitatul de Sibiu, locuit de germani. Tormenul Sieben Bürgen provine de fapt din Szebenvár (Cetatea Sibiu).

105. Ub I 88

106. ZACH, Krista: Die Rumänen in Siebenbürgen. Beziehungen zwischen Siebenbürgen und den rumänischen Fürstentümern bis zum Ende des 17. Jahrhunderts — Siebenbürgische Semesterblätter. Erdélyi Diáklapok. Revistă Studențească Transilvăneană. Siebenbürgische Studentenzeitschrift. München. I/1987 Heft 2. 102-105.

107. GYÖRFFY II 449

108. Istoria Țării Românești 1209-1690. Letopisețul Cantacuzinesc - Ediție critică întocmită de C. GRECESCU și D. SIMIONESCU, București, 1960. 1-2.; FILSTICH, Johann: Tentamen Historiae Vallachicae Ed.: Adolf ARMBRUSTER București, 1979. 98-99 (ce Transilvania Valachia in Districtu Fogaraschiensi domicilia habentibus, Rudolphis Niger seu Radul Negrovodi); Constituirea statului feudal românesc. București, 1980. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Biblioteca Istorică LIV. IOSIPESCU, Sergiu: Români din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei la toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotozirii ungare. 41-96 STOICESCU Nicolae: „Descălecat” sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric 97-164

109. CERNOVODEANU, Paul-STANCIU, Ion: Imaginea lumii noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859. București, 1977, 71

110. Român-magyar szótár — Dicționar romîn-maghiar I București, 1964. 347

111. CHIHAIA, Pavel: Inscriptia genealogică a lui Ionas MONEA din Veneția de Jos. Buletinul Monumentelor de Artă 39/1970 Nr. 2. 65-66

112. Fogarasföldi bojárok a XVI. században. Turul 57/1943 3-4. sz. 66-71 (ipse Gabriel MAYLATH Siculus qui contra serenissimum dominum Ioannes ipse St More (recte Mone!) in bello ad latus ipsius G. MAYLATH crudeli extinctus totum ceditisset)

113. CHIHAIA, Pavel: Din cetățile de scaun al Țării Românești. București, 1974 (cetatea și schitul lui „Negru Vodă” de la Cetățeni — Muscel 139-337)

114. PRODAN, David Bojaren und „vecini” des Landes Fogarasch im 16. und 17. Jahrhundert București, 1967 (Bibliotheca Historica Romaniae 15)

115. CHIȚESCU, Lucian: O formațiune politică la nord și la sud de Munții Făgăraș în secolul al XIII-lea. Revista de Istorie 29/1975 nr. 7. 1057-1067

116. GYÖRFFY, Adatok... o.c. 541

117. BINDER, P: Din nou despre „Comes Laurentius de Longocampo” (Neue Feststellungen über „Comes Laurentius de Longocampo”). Studii și Cercetări de Istoria Artei. Seria Arta Plastică 22/1975. 185-188

118. GYÖRFFY, Adatok... o.c. 550-551

119. Ub II 987

120. Ub I 264, GYÖRFFY II 185

121. GYÖRFFY II 185

122. H. M. Archeologisches (Burg Verfu Zidului; Der Goldschatz in der Sibjeler Burg) — Korrespondenzblatt für Siebenbürgische Landeskunde 1889. 30-32.

123. NÄGLER, Thomas: Die mittelalterliche Burg Tilișca nach ihrer archäologischen Erforschung — Forschungen zur Volks- und Landeskunde 10/1967. nr 1. 77-85

124. BALÁSSY Ferenc: Szeliste és Talmács várának és területének jogtörténeti nyomozása. Századok 1872. 86-95

125. MÜLLER, G. E.: Die rumänische Distrikte von Talmesch und Selisch. In Siebenbürgische Vierteljahrschrift, Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben von Dr. phil. Karl Kurt KLEIN. Hermannstadt, 61/1938. 15-17

126. DECEI, Aurel: Cetatea Salgo della Sibiel-Anuarul Institutului de Istorie din Cluj 8/1939 — 42. 299-342. V. și la Franz MICHAELIS: Deutsche Forschung in Sud-Osten 2/1943 Nr 2. 362-370

127. MOGA, Ion: Scrieri Istorice, Cluj 1973. 46-54

128. Ub I 395

129. GYÖRFFY II 185

130. KISS Bálint: Erdély régi családjai - Türel 29 (1911), 95, 145

131. Ub I 416 (Universas pssessiones et castrum Solgow vocatum Ioannis filii Corrandi olim infidelis nostri, qui in obstinata suae infidelitatis maflia nobis et regno nostro notarie nota diem clausit extremum et ea de causa nostrae collitioni devolutas in Transilvanis partibus existentes, dicto Thomae vaivodae tum propter annunciationem gaudii natiuitatis primogeniti filii nostri carissimi, tum etiam propter satisfactionem suorum laudabilium meritorum praescriptorum). V. și în Károly Róbert emlékezete. A szövegét válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: KRISTÓ Gyula és MARK Ferenc. Bp., 1988. 136-137 (Salgó vára adományá, Sz. GALÁNTAI Erzsébet fordítása)

132. Hadtörténeti Közlemények 19/1928. 85 (Wertner Mór)

133. Ub V 2359 (1439: in personis Pauli filii et Elenae filiae Anthonii Thompa ac Georgii et Margaretae filiae praefatae Elenae ex parte Echelle et Thompahaza contradictonum extitisset)

134. Ub I 474; AV VIII 303.

135. Ub II 685, 686

136. Kolozsmonostori Oklevéltár o.c. II 3202

137. Ub II 877 (1366: possessionum Johannis filii Petri de Dyznoy, Feketevyz et Waralialalu)

138. Ub II 877 (1366: reambulando a terra seu tenitis magnifici viri domini Ladislai vaivodae Transalpinii per crectiones novarum metarum) Ub II 883 (terrarum vaivodae nostri Transalpinii)

139. Ub II 1183

140. Ub I 1181: possessio ipsorum Omlas vocata in dicta terra nostra Transsilvana inter sedes nostras Cymbinensem et Zeredah situata cum quatuor villis Olachalibus videlicet Grozdorh alio nomine (sic!) Galsudorh ac Graphendorph, Budybnach vocatis... domino Gubliano episcopo et fratribus et sororibus suis)

141. Ub IV 2041 (litis materiam vertentem inter hospites et populos de Apoldia superiori parte ab una, ab alia vero parte Olachos de Tytslaw ad dictam Homlas pertinentes)

142. NUSSBÄCHER, Gernot: Ein Herzogssitz im Unterwald. Aus der Ortgeschichte von Hamesch — Neuer Weg 1990 VI 27; Nussbacher Gernot: Hamesch wird freie Stuhlgemeinde am Ende des 15. Jahrhunderts — Neuer Weg 1992 I 15

143. MAKKAI Ászlók: Magyar-román közös múlt Bp, 1989 31

144. GYÖRFFY, Adatok 555

145. ELEKES Lajos: Basaraba családja — Turul 58-60 (1944-1946) 19

146. PHILIPPI, Paul: Rückwirkungen der Adelsgesetzgebung unter Ludwig dem Grossen (1351) auf die siebenbürgischen Gruppenautonomien. In: Gruppenautonomie in Siebenbürgen. 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität. Herausgegeben von Wolfgang KESSLER. Köln-Wien, Bohlau, 1990. Siebenbürgisches Archiv Band 24. 131-144; ARMBRUSTER, Adolf: Auf den Spuren der eigenen Identität. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte und Kultur Rumäniens. Vorwort von Șerban PAPACOSTEA. București, Ed. Enciclopedică, 1991 17-26 (Die Rumänen aus Siebenbürgen. Rückentwicklung von einer möglichen Ständekolonie zu einem nur geduldeten Volk.)

147. COSOROABA, Ștefan: Rumänen und Sachsen. Ihre Beziehung zueinander in Geschichte und seiner ersten Zeitspanne gab es, auf gleicher Ebene in Siebenbürgen keinen rumänischen Verhandlungspartner für die Sachsen. Siebenbürgen war von der „Unio trium nationum” (Ungarn, Szekler, Sachsen) bestimmt. Die Rumänen, als politische natio, gab es nur bis ins 15. Jh. 1291 wird die Universitas Valachorum noch zu der „congregatio” nach Weissenburg eingeladen. Doch unter den Anjoukönigen beginnt der rapide politische verfall der Rumänen in Siebenbürgen. Mit der Verordnung des „nobilitas Hungaris”, das den Adelstand durchwegs

katholisch definierte, wanderte die rumänische Oberschicht in den Katholizismus ab und wurde nach einigen Generationen dann auch vollständig assimiliert. Die orthodox verblichenen Bevölkerungsschichten blieben ohne politische Führung, und damit ohne Repräsentanzrecht).

148. FILSTICH, Johann: Tentamen Historiae Vallachiae. Ed. Adolf ARMBRUSTER B, 1979 54 (Divisione Valachiae districtius acceptae Geographica: 8 Jalomitzanus, 9 Saccujenus 10 Praovanus etc.)

149. WERTNER Mór: Adalékok a 14. századbeli magyar világi archonattigazhoz — Tiar, 1907. 62

150. Ub 1 350 (comites Blafuuz et Henning pro tota universitate Senonem de Chybinio ac ad sedem Chybinienempertinentibus)

151. GYÖRFY, Adatok... o.c. 552, Ub 1 483

152. Atanci cánd voievodul László I-a fácut prizonier pe regele Otto la Biserita. In 1307, greavii și locuitorii din Sibiu i-au scris o scrisoare: Quod dicti comites et homines dictae terrae Cibinii expectabant dictum Otuncem, dum recederet de dicta terrae Bextrice sive Neusna tamquam rex et dominus iret ad dictam terram Cibinii; PÓR Antal: Trencsényi CSÁK Mátyé 1260-1321 Budapest, 1888. 71-75.

Havaselve vajdaság megalakulásának dél-erdélyi előzményei és következményei (13-14. század) II.

(A szerző összefoglalásának vonatkozó részlete)

Miután a magyar királyság határa elérte a Kárpátokat, a havasi gyepűkapuk őrzését síklakó magyarra vagy szászra nem bízhatták. Ezért a székelyek és románok havasörzű szerepe a 12. század végétől lett fontos. A szebeni ispánnak alárendelt románok és besenyők őrizték az akkor Kercs havasoknak nevezett Fogarasi havasok ösvényeit s az Olt talmácsi áttörését, és 1210-től kezdve a magyar királyság hadjárataiban is részt vettek. A fogarasföldi és talmácsi románok és besenyők erdeit és vizeit az óföldi szászok is használhatták. 1241 után a kerci románok a Brassói ispánság területén is településeket alakítottak, illetve megszállták a tatárok által elpusztított katolikus falvakat. A havaselvei magyar terjeszkedés két utat választott: a keleti, a Duna réveinhez vezető utakat az orbai székelyek fennhatósága alá vonta s az Utas (Teleajen) völgyében megalakult egy székely megye, addig a központi, kunországi részek vezetését román vajdákra bízta. Az 1285-ös tatárjárásban a székelyek mellett a románok is kitűntek a gyepűkapuk védelmében. A fogarasföldi románok egy része átkelt a Kárpátokon és 1290 után megszervezte az akkor még a magyar

koronának alárendelt Havaselve (Terra Transalpina) vajdaságot, más részét pedig a Székes vagy Salgó váruradalmába telepítették. A 14. században az önállósult havaselvei vajdák minden adománylevél nélkül bírták Fogarasföldét és Omlást (a régi salgói uradalmat). A havaselvei román elit eleinte magyarországi nemesnek számított, de 1330 után önálló államalapító és államfenntartó bojársággá alakult. Ez a kiválás döntő mértékben meggyengítette a magyarországi és erdélyi román elitet s majd a vallási elkülönülés miatt elszűkölt az önálló erdélyi román nemesség kialakulása. [...] Szeben megye 1290 után Fogarasföld és Salgó uradalmi kiválásával és a sebsi (sepsi) székelyek kiteleptetésével elvesztette román és székely lakosságát és a belföldön Szebennek (terra Cibinii), külföldön Siebenbürgennek nevezett megye vezetése a szász gerébek (comesek) kezébe ment át.

The South-Transylvanian Historical Antecedents and Consequences of the Formation of Wallachia (in the 13-14th Centuries) II.

(From the Summary written by the author)

After 1241 the Romanians from Kercs (Cârța, Sibiu County) founded settlements on the territory of the Brashov bailiff, that is they took possession of the Catholic villages that had formerly been destroyed by the Tartars. The Hungarian spreading in Wallachia chose two ways - the eastern roads leading to the havens of the Danube were brought under the authority of the Orbai Székelys and in the Valley of Teleajen (Utas), a Székely district came into being, until that the leadership of the central, Cumanian parts were left over to the Romanian voivode. During the invasion of the Tartars in 1285 besides the Romanians the Székelys also stood on top in the defence of the mountain-passes. The Romanians of Fogaras (Țara Oltului) partly passed over the Carpathians and after 1290 organised the voivod

Havaselve (Terra Transalpina) which at that time had still been under the reign of Hungarian Kingdom. The other part was settled over to the citadel-reign of the Székes (Salgó). In the 14th century the independent Wallachian voivodes possessed without any donation letter the Land of Fogaras and Omlás (Amlaş, Sibiu County). The Wallachian Romanian élite counted for Hungarian noble at the beginning, but after 1330 they turned into independent state governing nobility. This separation weakened to a great extent the Romanian élite in Hungary and Transylvania, and because of the religious separation wasn't an independent Transylvanian Romanian élite forme. [...] After 1290 the County Szeben (Sibiu) lost its Székely and Romanian inhabitants once with the separation of the Fogaras and Salgó domains and the region named Szeben (terra Cibinii) in the country and abroad Siebenbürgen - handed over the reign of the Saxon nobles (gräf, comes).